

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Uşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali - lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi - ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Muhittin Gümüş

Türkiye Türkçesi ve Özbekçe söz Varlığında Göz Kelimesiyle
Oluşan Deyimler ve Birleşik Kelimeler.....6

Jo'ra Xudoyberdiyev

Birinchi turkologiya qurultoyi va plenumida turkiy tillardagi
singarmonizm muhokamasi.....26

Dilafroz Xudoyqulova

Ingliz va o'zbek tillaridagi farmatsevtika terminlarini kognitiv-
semantik aspektida tadqiq etish.....70

Sanjar Mavlyanov

O'zbek tili diplomatik terminlarining semantik tasnifi.....83

Adabiyotshunoslik

Узоқ Жўрақулов, Мақпал Оразбек

Әдебиеттегі «көлеңке» архетипі (Абай мен Оскар Уайльд
шығармаларындағы «жан» мен «көлеңке» табиғаты).....102

Hasan Bekiroğlu

Nazar Eşankul'un "İstila" Hikâyesi'ndeki Halk Kültürü
Unsurları İncelenmesi.....113

Orzigul Hamroyeva

Fitratning aruz va milliy she'r tizimi xususidagi mulohazalari.....130

Fan. Ta'lim. Metodika

Gulnara Iskandarova

Oliy ta'limda sifat va malakaga asoslangan baholash.....142

CONTENT

Linguistics

Muhittin Gumush

Idioms and Compound Words Formed with the Word Eye in
Turkey Turkish and Uzbek Vocabulary.....6

Jura Khudoyberdiev

Discussion of Synharmonism in Turkic Languages at the First
Turkology Congress.....25

Dilafruz Khudoykulova

The topicality of the research of pharmaceutical terms in English
and Uzbek in cognitive-semantic aspects.....70

Sanjar Mavlyanov

Semantic Classification of Uzbek Diplomatic Terms.....83

Literature

Uzok Jorakulov, Makpal Orazbek

Archetype of "shadow" in literature (The nature of "soul" and
"shadow" in the works of Abai and Oscar Wilde).....102

Hasan Bekiroglu

Investigation Of Folk Culture Features In Nazar Eşankul's
"Investment" Story.....113

Orzigul Hamroeva

Fitrat's comments on Aruz and national poetry system.....130

Science. Education. Methodology

Gulnara Iskandarova

Quality and Skill-based Assessment in Higher Education142

ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE

Әдебиеттегі «көлеңке» архетипі
(Абай мен Оскар Уайльд шығармаларындағы «жан»
мен «көлеңке» табиғаты)

Узоқ Жұрақулов¹
Мақпал Оразбек²,

Abstrakt

Jahon adabiyotshunosligida personajlarning psixologik xususiyatlari va ularni tasvirlagan muallif ongida timsol va obrazlarning hodisaga aylanishi jarayoniga, matnni estetik, psixologik, falsafiy jihatdan har tomonlama o'rganishga e'tibor berildi. Ayni jihatlar adabiyotda arxetip vositasida amalga oshadi. Mazkur maqolada arxetipning nazariy asoslari, badiiy funksiyasi aniqlangan. Shuningdek, Abay va Oskar Uayld asarlarida "jon" va "soya" arxetipi tahlil qilingan.

Kalit so'z: *arxetip, obraz, jon, soya, ko'lanka, qiyofa, psixologik, ramz, simvol, xarakter.*

Kipish

Бүгінде әлемдік әдебиетте зерттеудің жаңа түрлері қалыптасып, көркем шығарманы талдаудың әр түрлі аспектілері пайда болды. Әлемдік әдебиеттануда кейіпкерлердің психологиялық ерекшелігі мен оны бейнлеген автор санасындағы символдар мен кескіндердің оқиғаға айналу процесіне үңілу, мәтінді эстетикалық, психологиялық, философиялық тұрғыдан жан жақты зерттеуге жете назар аударылды.

Әдебиеттанушы ғалымдар көркем шығармалардағы халықтық дүниетанымды, мәтіндегі арғы бабалардан жалғасып келе жатқан ой-сананы, тілдік қатынастарды архетип

¹*Jo'raqulov Uzoq Haydarovich* – filologiya fanlari doktori, professor, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: juraqulovuzoq@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0003-4835-0694

²*Мақпал Оразбек* – филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры Қазақстан, Астана.

E-pochta: makbal_zere@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-0703-3142

Iqtibos uchun: Оразбек, М., Жұрақулов, У. 2023. "Әдебиеттегі "көлеңке" архетипі (Абай мен Оскар Уайльд шығармаларындағы «жан» мен «көлеңке» табиғаты)". *O'zbekiston: til va madaniyat* 4: 102 – 112.

ұғымын талдау арқылы анықтауға ұмтылды. Біздің әдебиетте де ұлттық санаға қозғау салып, арғы тегімізді тануға алып келетін ұлттық архетип, символдар мен кескіндердің Абай шығармаларынан анық танылатыны шындық.

Архетип дегеніміз адам санасында сақталып келе жатқан бастапқы образ. Философиялық сөздікте: «грекше арғы, бастапқы образ деген мағынаны береді. Кейінгі антикалық философияда (Филон Александрийский т.б.) бейне, идея» [Юнг 2015, 328] деп түсіндіреді.

Бұл ұғымды философиялық категория ретінде жандандырған швейцариялық ғалым, аналитикалық психологияның негізін салушы К.Юнг. Ол өзінің «Архетип және символ» деп аталатын еңбегінде архетиптің көне грек ойшылдарынан бастау алатынына мән береді. К.Юнг көркем шығарманың тууын, идея мен символдардың жанды суретке айналуын, адам санасының терең түпкірінде жасырын жатқан, күллі адам баласының жаратылысында туа біткен кескін, бейнелерден іздейді. К.Юнг: «Автор шығармашылық процесс барысында өз психикасында бұрыннан бар бағзы архетиптік образдар елесі негізінде өзі де ойламаған кездейсоқ, бірақ нақты әрі жаңа образдарды да кемелділікпен бейнелейді» [Юнг, Нойманн 1996, 50] деп түсіндіреді.

К.Юнг адамзатқа тән ұжымдық бейсаналық белгілі бір архетиптік компоненттерден тұратынын және архетиптердің сан түрі болатынын анықтады. Ол архетиптерді «адам санасындағы бұрынғы қайғының, көңіл-күйдің әсері немесе оның қалдығы» («эффект или осадок имевших место переживании») деп санайды [Юнг 2015, 242-243]. К.Юнг анықтаған сан алуан архетиптердің бірі Көлеңке архетипі. Көлеңке архетипін индивидтің өз ішкі дүниесінде өсіп жетіліп, оның ішкі әлемінің дамуын анықтайтын компоненттер тобына жатқызуға болады. Бұл архетип қазақ санасына да тән. Көлеңке архетипі әлемдік әдебиеттегі ақыл-оймен үйлесімін тауып, қазақ әдебиетіне Абай шығармалары арқылы орнықты.

Көлеңке – адамдар мен жан-жануарлардың, қоршаған ортадағы пішіні бар кез-келген заттар мен нәрселердің жарық түскен кездегі күңгірт, көмескі сұлбасы. Көлеңкенің өзіне тән формасы бар. Бірақ сұлбаның пішіні уақыт қозғалысына, күн сәулесінің түсуіне қарай өзгеріп отырады. Сондықтан өнер дүниесінде, көркем әдебиетте, психология және жаратылыстану ғылымында көлеңкенің өзіндік философиялық мәні бар. Ал

әдебиетте көлеңкенің аллегориялық, метафоралық және ауыспалы мағыналары жеткілікті. Сондай-ақ адам санасында «көлеңке» архетипі әр түрлі образға ие.

Әлем әдебиетінде жазушылар адам мен оның көлеңкесі туралы аз шығарма жазған жоқ. Сондай шығарманың бірі Оскар Уайльдтың «Балықшы мен оның жаны» (1891) ертергісі. Жас балықшы балық аулап жүріп, ауға түсіп қалған теңіз патшасының қызын жібергісі келмейді. Теңіз аруы оған күн сайын ән салып беруге уәдесін берген соң жас жігіт оны босатып жібереді. Бірақ күн сайын кешке теңіз жағасына келіп, оның әсем әнін тыңдаудан жалықпайды. Теңіз аруына ғашық болған жас жігіт оған жақындағысы келеді. Оған деген ғашықтық сезімін жеткізеді. Бірақ теңіз аруы оған сенің жаның екеумізге бөгет жасайды, сен жаныңнан құтылсаң мен сендікпін дейді. Жас жігітті ғашықтық сезімі билеп, жанын қуып жібереді. Бұл туралы Оскар Уайлд былай деп жазады: «адамдар өздерінің көлеңкесі деп атайтын нәрсе олардың денесінің көлеңкесі емес, ол тәннің жаны» («То, что люди называют своей тенью, не тень их тела, а тело их души») [Уайльд 2014, 329]. Жаны оның денесінен ажырағысы келмей жүрегін өзімен бірге алып кеткісі келеді. Бірақ жігіт жүрегін бермей оны қуып жібереді. Сол кезде жаны жігітпен кездесіп тұруды өтінді. Сөйтіп бірінші жылы келгенде оған даналық, екінші жылы келгенде байлық, үшінші жылы келгенде биші әйелмен кездестіретінін айтты. Екі жыл қарсылық көрсеткен жігіт, үшінші жылы биші әйелді көрсеткенде қарсылық көрсете алмады. Биші әйелді іздеп табу үшін жанымен қосылуға мәжбүр болды. Бірақ ол жанымен біріккен соң зұлымдық жасай бастады. Жаны оған ұрлық жасауға, сәбиді ұруға, адам өлтіруге итермеледі. Осынша күнә жасағаны үшін жігіт ренжіп жанын кінәлайды. Сонда көлеңкесі жігітке өзін қуып жіберерде жүрегін сұрағанда бермегендіктен, осынша қатігездік пен қулықты үйренгенін айтады. Балықшы көлеңкесінен тағы құтылғысы келеді. Бірақ ол өзінің жаны екенін түсінеді. Жігіт «зұлымдық жаулаған жаны өзімен мәңгі қалатынын» [Уайльд 2014, 346] біліп, қатты өкінеді. Көлеңкесіне қарсы күресте балықшы өледі. Бұл шығармада Оскар Уайлд жан адамның тәнінде бөлінбестей бірге болғандықтан, көлеңкені адамның тәнінен ажырамайтын жаны ретінде бейнелейді. Балықшы өз тәнінен жанын бөлген сәтте жігіттің жаны жүректен бөлінгісі келмейді. Адамның тәнінен кетерінде жүректі өзімен қалуын сұрайды. Жүректен

бөлінген жан қатыгездікке ұшырайды.

Абай шығармаларында да жанның тіршілік ететін жері – жүрек. «Он жетінші сөзінде» қайрат, ақыл, жүрек үшеуі өнерлерін айтысып ғылымға келіп жүгінеді. Сонда жүрек: «Мен – адамның денесінің патшасымын, қан менен тарайды, жан менде мекен қылады, менсіз тіршілік жоқ дейді» [Абай 2014, 224]. Екі ойшылдың адам тәніндегі жан мен жүрекке қатысты ойларының үндес екеніне көз жеткіземіз. Уайльд шығармасында адамның денесінен, жүрегінен бөлінген жаны көлбеңдеген құр сүлдер көлеңкеге айналады. Сондықтан да Уайльд жанды көлеңке деп атады. Абайдың он жетінші қара сөзінде өзінен төрелік айтуды сұраған ғылым ақыл мен қайрат, жүрек үшеуіне: «- Сен үшеуіңнің басыңды қоспақ – менің ісім – депті. Бірақ сонда билеуші, әмірші жүрек болса жарайды. Ақыл, сенің қырың кең, жүрек сенің ол көп қырыңа жүрмейді: Жақсылық айтқаныңа жаны-діні құмар болады. Көнбек түгіл қуанады. Жаманшылық айтқаныңа ермейді. Ермек түгіл жиреніп, үйден қуып шығарады. Қайрат, сенің қаруың көп, күшің мол, сенің де еркіңе жібермейді. Орынды іске күшінді аятпайды. Орынсыз жерге қолыңды босатпайды. Осы үшеуің басыңды қос, бәрін жүрекке билет, - деп ұқтырып айтушының аты ғылым екен. – Осы үшеуің бір кісиде менің айтқанымдай табылсаңдар, табанының топырағы көзге сұртерлік қасиетті адам сол. Үшеуің ала болса мен жүректі жақтадым. Құдайшылық сонда, қалпыңды таза сақта, құдай тағала қалпыңа әрдайым қарайды деп кітаптың айтқаны осы – депті» [Абай 2014, 225]. Осы сөздерінде Абай адамның денесіндегі жүректі адам жанының «билеушісі, әміршісі болсын» дей отырып, ақылға «жақсылық айтқаныңа жаны-діні құмар» деп адам жанының жақсылыққа құштар жағына мән береді. Уайльд шығармасында адам жанын көлеңке деп атауының себебін Абайдың осы қара сөзінен ұғынуға болады.

О.Уайльд шығармасында кейіпкер қуып жіберген жанға қуат беретін адамның жүрегі, нұр беретін ақыл, берік қылатын қайрат жоқ болғандықтан жан көлеңкеге айналды. Медицина ғылымдарының докторы, психиатр ғалым Ц.П. Короленко мен психолог ғалым Н.В. Дмитриева «Основные Архетипы в классических Юнгианских и современных представлениях» деген мақаласында: «Юнг көлеңкені «жеке индивидуум болғысы келмейтін нәрсе» деп анықтады. Бұл қарапайым анықтама көлеңкенің келеңсіз жақтарына, индивид жасыруға тырысатын

жағымсыз қасиеті мен адам болмысының қарабайыр, құнсыз көп қырлы қайталанатын жақтарына қатынасын жинақтайды. Юнг өмірдегі зұлымдық атаулының басталу шындығын сезінді. Көлеңке – бұл туралы сөз қылғым келмейтін нәрсе. Егер адамдар қаласа, оны көлеңке деп атамас еді» [Короленко, Дмитриева 2018, 15] – деген К.Юнгтің көлеңкеге қатысты пікірін мысалға ала отырып, көлеңкені «жеке индивидуум болғысы келмейтін нәрсе» деген ойына назар аударады. Себебі көлеңкеде адам өзі жасыруға тырысатын жағымсыз қасиеттер жинақталып, үнемі қайталанатын болғандықтан өмірдегі барша зұлымдықтың бастауын адам жанының көлеңкелі күңгірт жағы деп түсіндіреді. Адам жанының көлеңкелі, күңгірт жағын жарқын жаққа жетелеп, жылу беретін жүрек, жанды жайландыратын ақыл, күш беретін қайрат болмаса, жан құр сүлдерге, яғни көлеңкеге айналады. Уайльд кейіпкері де жанын жүрегінен бөліп, қуып жібергенде Абай айтқан үш нәрседен айырылып зұлымдық жасауға бейімделді.

Абай «Қырық үшінші сөзінде»: «Адам ұғылы екі нәрсе бірлән: бірі – тән, бірі – жан» [Абай 2014, 277] дейді. Осы жан мен тәннің ортасында болатын екі түрлі нәрсені атап көрсетеді. Біріншісі «жибили», екіншісі «кәсіби» нәрсе. «Жибили» деген адам санасына бағынбайтын еріксіз болатын тілек. К.Юнг оны адамның бейсаналық жағы деп атайды. Жоғарыда аталған психиатр, психолог ғалымдар да «...көлеңке терең, ұжымдық бейсанамен байланысты» [Короленко, Дмитриева 2018, 16] деп адамның көлеңкелі, күңгірт жағын «бейсанамен байланыстылығын анық көрсетеді. Абай ол туралы: «ішсем, жесем демектің басы – жибили, ұйықтамақ та соған ұқсайды» [Абай 2014, 277] дегені адамның ішіп, жеуі, ұйықтау мен түс көруі адам санасына бағынбайтын бейсаналық жағы.

К.Юнг: «Ұйқы символдарды өздігінен тудырады, өйткені олар өздері пайда болады, ешкім ойлап таппайды. Сондықтан олар біздің «символдық» ұғымына кіретін барлық біліміміздің негізгі көзі болып табылады». («Сны спонтанно порождают символы, поскольку сами случаются, а не изобретаются. Поэтому они являются основным источником всех наших знаний о том, что входит в понятие «символичность»») [Юнг, Франц, Хендерсон, Якоби, Яффе 1997, 50]. Демек, ішіп-жеу, ұйықтау адамның еркінен тыс болатын Абай айтатын жан мен тәннің арасындағы болатын нәреселер. Екінші жан мен тәннің ортасында болатын нәрсені Абай «кәсіби» деп атайды.

Ол адамның еңбектеніп, ақыл-ойымен жасайтын нәрсесі. Абай оны: «Ақыл, ғылым – бұлар – кәсиби. Көзбен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрынмен иіскеп, тыстағы дүниелерден хабар алады. Ол хабарлардың ұнамдысы ұнамды қалпыменен, ұнамсызы ұнамсыз қалпыменен, әрнешік өз суретіменен көңілге түседі... Ол – жанның жибили қуаты дүр... Бұл қуаттар әуелден кішкене ғана болады. Ескеріп баққан адам үлкейтіп, ұлғайтып, ол қуаттардың қуатын зорайтады. Ескерусіз қалса, ол қуаттардың қайсысы болса да жоғалады, тіпті жоғалмаса да, аз-маз нәрсе болмаса, үлкен ештеңеге жарамайтын болады» [Абай 2014, 278] деп адамның бейсаналық жағына қарайтын ішсем, жесем, көрсем, ұйықтасам деген жибили нәрсенің өзі жанды қуаттандыратынына мән береді. Себебі ол жибили нәрселердің өзі адам көңіліне ұнамды, ұнамсыз суретімен түсетінін, осы көңілге түскен нәрселерді адам үлкейтіп, ұлғайтып қуатын зорайтады, ал ескерусіз қалса, ол қуаттың қайсысы болса да жоғалатынын, жанды қуаттандырмайтынын анық көрсетіп тұр.

Оскар Уайльд шығармасында жан-көлеңке бірінші жылы балықшымен кездесуге келгенде мен өзіммен Шығыс жұртынан, Азиядан, татар елінен Даналықты әкелдім. Қайтадан өз орныма келіп, сенің құлың болайын. Сен бәрінен өткен данышпан боласың дегенде балықшы өзінің қуып жіберген жанын да, даналықты да бойына жолатпады. Адам тәнінен ажыраған жан иесіне даналық керек болмаған соң ары қарай өз жөніне кетті. Содан кейін ол иесіне қажет болар деп байлық іздеп арабтарға келді. Алтын-күмісін алып иесіне екінші жылы келгенде балықшы тағы қуып жіберді. Абай тұжырымына қарасақ өз жанын балықшы даналықпен қуаттандырмады. Сондықтан ол даналықты жоғалтты. Байлықты еңбекпен іздеп тапқан жан-көлеңке иесіне керек болмаған соң еңбекті, байлықты тастады. Бұдан кейін балықшының жаны зұлымдықпен қулық-сұмдықты иеленді. Абай: «...жан қуаты басында кішкене болады, ескермесе жоғалып та кетеді, ескерсе, күтіп айналдырса зораяды деп. Жан қуатыменен адам хасил қылған өнерлері де күнде тексерсең, күнде асады. Көп заман ескермесең, тауып алған өнеріңнің жоғалатындығын және өзіңнің ол мезгілдегіден бір басқа адам болып кеткеніңді білмей қаласың» [Абай 2014, 278] – дейді. Жанның ақылмен қуаттануы туралы Абайдың ойы Оскар Уайльд кейіпкерінің табиғатына сәйкес екеніне көз жеткіземіз. Бір жыл иесінің тәніне қосылу үшін

даналық жинаған жан, иесі керек қылмаған соң даналықты ескерусіз қалдырды. Сөйтіп оны мүлде жоғалтты. Ақырында жүректен алыстаған жан-көлеңке зұлымдыққа бет бұрып, иесінің тәнімен алысып, ақыры оны өлтірді. Жан ақылмен, қайратпен қуаттанса, жүректен жылу алса рухтанады. Рухы күшейеді. Абайдың айтпағы да адам жаны жоғарыда айтқан жүрек, ақыл, қайраттан қуат алып, оны ұлғайтып жетілдірсе Рухы көтерілер еді.

Гегельдің жан, рух философиясы туралы пайымдауларын зерттеген антрополог ғалым К.В.Чепурин: «Гегель 1827/28 жылдардағы Рух философиясы туралы дәрістерде «Адам – табиғи болмыс; бірақ адам, ол адам болғандықтан, табиғи ғана емес, рухани да болуы керек. Ал жан, ол адам жаны болғандықтан, табиғи емес, рухани мақсатқа ие – сонымен қатар, адамның «табиғаты» рухпен өзгереді, оған бағынады және табиғи емес, рухани салаға жатады» [Чепурин 2012, 143] - деп, адамның жаны рухқа бағынып, рухани өзгеріп отыратынын, ол табиғи болмайтынын, яғни жан-жануардың жаны сияқты табиғи емес, рухани байитын салаға жатады деген ойын алға тартады. Осы жерде адам жаны ақылмен, біліммен, күш-жігермен қуаттанады деген Абай философиясымен үндестігін байқаймыз.

Ғалымның зерделеуі бойынша: «Гегельдің пікірінше, адамның жаны тікелей-рухпен, рухани потенциалмен анықталған және рухпен толтырылған рухани жиынтық. Адамның жаны рухани қуаттандырылғандықтан, ол онтологиялық жағынан хайуан рухынан бөлек. Нәтижесінде Гегельдегі адам жанының екі іргелі антропологиялық сипаты, бар: «қарқындылық» (интенсивтілік) және «тағдыр» (судьба), бұл оның рухани анықтамасы мен мақсатын айғақтайтын екі қайталанбас «құралы» [Чепурин 2012, 143] - деп адамның жаны мен хайуанның жанындағы айырмашылығы, адам жанының рухани потенциалға ие болуында және оның интенсивті дамуы мен тағдыры бар екенін анықтап береді. Содай-ақ Гегельдің: «Адам табиғи рух ретінде жан», ал «хайуан, керісінше, әлі рух емес». («Человек как природный дух есть душа»¹⁰; «животное, напротив, еще не есть дух») [Чепурин 2012, 143] деген тұжырымын алға тартады. Сөйтіп, адам жанының басқа жан-жануар иелерінің жанынан артықшылығы руханилығында екенін айқындап берді. Сондай-ақ хайуанның жаны табиғи. Оның жаратылысына руханилық тән емес. Ал адам жаны рухани қуаттанғандықтан дамиды. Гегель оны интенсивтілік

деп атайды.

Жанның рухани қуаттануы туралы Абай: «Жан қуаты дейтұғын қуат – бек көп нәрсе. Бұл қуаттың ішінде үш артық қуат бар, соны жоғалтып алу жарамас, ол жоғалса адам ұғылы хайуан болады» [Абай 2014, 279] -дейді. Демек Абайдың жан қуаты туралы пікірі Гегельдің адам жанының ерекшелігі мен хайуанның жан ерекшелігін салыстыратын ойларымен сабақтас екеніне көз жеткіземіз. Ол жанға қуат бертін үш қуатты атап көрсетеді. Біріншісі: «подвижной элемент». Ол адамның көрген-білгенін, естігенін ұғып, білу, қайда барып, қайдан шығатынын ақылға салып аңдау. Керек уақытында барлығын орындау, үлгеру. Екіншісі: «сила притягательная однородного», ол көрген, естіген, білгендерін бірнәрсеге ұқсастығы бар ма, соны тексеру. Білмегенін сұрап, оқып, ойлап, хабардар болу. Нақты айтқанда әртүрлі ақпараттарды біліп, тексеріп, саралап отыру. Үшіншісі: «впечатлительность сердце». Абай: «жүректі мақтаншақтық, пайдакүнемдік, жеңілдік, салғырттық – бұл төрт нәрсе бірлән кірлетпей таза сақтаса, сонда сырттан ішке барған әр нәрсенің суреті жүректің айнасына анық, рәушан болып түседі. Ондай нәрсе тұла бойыңа жайылады, тез ұмыттырмайды. Егерде бағанағы төрт нәрсемен жүректі кірлетіп алсаң, жүректің айнасы бұзылады, я қисық, я күңгірт көрсетеді» [Абай 2014, 280] деп адамның жанының рухани қуаттану жолдарын атап көрсетіп береді. Демек адам жаны көлеңкеге айналмауы қажет, керісінше ақыл-ойдың кеніші болуы керек деген тұжырымға ден қоямыз.

Көркем шығармаларды талдау барысында жазушылардың ғалымдардан әлдеқайда ертерек 19 ғасырдың басында Көлеңке феноменін бейнелеп, өз шығармаларына арқау еткенін байқаймыз. Көлеңкенің адам тәнінің құрамдас бөлігі екендігіне баса назар аударғанын, оны жоғалту адамды тыныштық пен бақыттан, өмірдің мәнін, қоғамды танудан айыратынын анық бейнеледі.

XX ғасырда жазушылар Көлеңке феноменін бейнелеуді тереңдете түсті.

Көлеңке адамға өмірдегі жарқын мотивация мен ұмтылысты – билікке, атақ пен байлыққа бағдар беретін құбылыс ретінде бейнеленді. Көлеңке адамның алға қойған мақсаттарына қол жеткізуде сәтті болатын кездерін, кейіпкер одан құтылуға асықпай, өз көлеңкесін жеңе алатын ақыл, қайратқа ие болуды суреттейтін шығармалар туды. Басқаша

айтқанда, адам өзінің көлеңкесін танитын оның көріністерінің қауіптілігін түсінетін және оған сананың бақылауын орната алады деген идеяны алға шығарған шығармалар бар екенін атап айтуға тиіспіз.

К. Юнгтің шәкірті Джозев Л.Хендерсон «Древние мифы и человек» еңбегінде: «Әңгіме аналитикалық психологияда маңызды роль атқаратын «көлеңке» тұжырымдамасы туралы болмақ. Доктор К.Юнг адамның саналы ақыл-ойының көлеңкесінде оның жеке басының жасырын, көмескі және жағымсыз (немесе төмен) жақтары бар екенін көрсетті. Бірақ бұл көлеңке саналы эго-ның қарама-қарсы жағын ғана білдірмейді. Оның құрамында жағымсыз және деструктивті көзқарастар бар сияқты, көлеңке де қалыпты инстинктер мен шығармашылық күш-қуат сияқты жақсы қасиеттерге ие. Шын мәнінде, эго мен көлеңке бөлек болса да, бір-бірімен тығыз байланысты, көбінесе ой мен сезімнің араласуына ұқсас» [Юнг 2015, 118-119] деген тұжырымында көлеңкенің шығармашылық күш-қуат сияқты әлеуетке ие екенін айқындайды. Бірақ ол үшін адам өз болмысындағы бұл қуатты дұрыс жолға сала білу керек. Сондай-ақ бейсанасын бақылап, ізгілік пен біліммен қуаттандыру қажет. Жоғарыдағы Оскар Уайльдтың шығармасында балықшы жігіттің жаны-көлеңкесі жүрегін сұрайды. Жүрегімен бір болуды қалайды. Алайда жігіт жүрегін жанымен біріктірмеді. Яғни жанын жүректің ыстық лүпілімен жылытпады. Абай айтатын «ыстық жүрек, нұрлы ақылды» жанымен қуаттандырмады. Жаны суынды. Қатігез бола бастады. Сөйтіп балықшыны қылмысқа итермеледі.

Абайдың данышпандық (гений) қуаты мен Оскар Уайльд болмысындағы кемеңгерлік жан мен жүректің адам өміріндегі маңызы туралы ойларды тереңдете түседі. Екі данышпан суреткердің де ойлары жанның рухани қуаттануы мен жүректен нәр алуы туралы ойға тіреледі. Адамның жаны жүректің қалауына қарай әрекет етеді.

Adabiyotler

- Юнг, К. Г. 2015. *Структура психики и архетипы*. Москва. Акад. Проект.
 Юнг, К.Г., Нойманн Э. 1996. *Психоанализ и искусство*. Москва: РЕФЛ-книга, К.: Ваклер.
 Уайльд, О. 2014. *Рибак и его душа. Малое собрание сочинений*. СПб.: Азбука: Азбука-Аттикус.
 Abay. 2014. *Sen de bîr kîrpîsh dûniyeye. Öleñder men k,arasözder*. Almaty: Atamûra.

Короленко, Ц.П., Дмитриева, Н.В. 2018. «Основные архетипы в классических юнгианских и современных представлениях». *Медицинская психология в России* 10 (1): 3. doi: 10.24411/2219-8245-2018-11030

Юнг Карл Густав, Хендерсон Джозеф Льюис, фон-Франц Мария-Луиза, Яффе Аниэла, Якобе Иоланда, *Человек и его символы*.

Чепурин К. *Человеческая душа, ее интенсивность и судьба: введение в антропологию Гегеля* // <https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskaya-dusha-ee-intensivnost-i-sudba-vvedenie-v-antropologiyu-gegelya/viewer>

Archetype of “Shadow” in Literature

(The nature of “soul” and “shadow” in the works of Abai and Oscar Wilde)

Makpal Orazbek¹,
Uzok Jorakulov²

Abstract

In world literature, attention was paid to the psychological characteristics of characters and the process of transformation of symbols and images into events in the mind of the author who described them, to comprehensive study of the text from an aesthetic, psychological, and philosophical point of view. The same aspects are realized in literature by means of archetypes. This article defines the theoretical foundations and artistic function of the archetype. Also, the archetypes of “soul” and “shadow” are analyzed in the works of Abai and Oscar Wilde.

Key words: *archetype, image, soul, shadow, shadow, image, psychological, symbol, symbol, character.*

References

- Yung, K. G. 2015. *Struktura psixiki i arxetipi*. Moskva. Akad. Proekt.
Yung, K.G., Noymann E. 1996. *Psixoanaliz i iskusstvo*. Moskva: REFL-kniga, K.: Vakler.

¹Makpal Orazbek - doctor of philological sciences, professor of Eurasian National University named after L.N. Gumilev Kazakhstan, Astana.

E-mail: makpal_zere@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-0703-3142

²Uzok Kh. Jorakulov - Doctor of Sciences (DSc), Professor, Alisher Nava'i Tashkent State university of Uzbek language and literature.

E-mail: juraqulovuzoq@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0003-4835-0694

For citation: Orazbek, M., Jorakulov, U. 2023. “Archetype of “shadow” in literature (The nature of “soul” and “shadow” in the works of Abai and Oscar Wilde)”. *Uzbekistan: Language and Culture* 4: 102 – 112.

- Uayld, O. 2014. *Ribak i yego dusha. Maloe sobranie sochineniy*. SPb.: Azbuka: Azbuka-Attikus.
- Abay. 2014. *Sen de b́ir ḱirpish d́uniyege*. Өлеңдер мен қарасөздер. Almaty: Atamúra.
- Korolenko S.P., Dmitrieva N.V. 2018. «Основные архетипы в классических юнгианских и современных представлениях». *Медицинская психология в России* 10 (1): 3. doi: 10.24411/2219-8245-2018-11030
- Yung Karl Gustav, Xenderson Djozef Lyuis, fon-Frans Mariya-Luiza, Yaffe Aniela, Yakobe Iolanda, *Chelovek i yego simvoli*.
- Chepurin K. *Chelovecheskaya dusha, yee intensivnost i sudba: vvedenie v antropologiyu Gegelya* // <https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskaya-dusha-ee-intensivnost-i-sudba-vvedenie-v-antropologiyu-gegelya/viewer>

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1.5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni, Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa harcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan, 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*. Ism Familiya. Ism Familiya muharrirligida. maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*. Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>, 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya. Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya. Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya. Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle> havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name. Year. pp. Price. ISBN: (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.
- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.
- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.
- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.
- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):
Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.
Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.
Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.
- 3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.
Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

- 1) There is one space after sentence punctuation and not two.
- 2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.
- 3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner. 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439-58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405-50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*. January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.12.2023-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturası.
Shartli b.t. 7,51, Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.